
Identiteet rooma rauaajal (50–450 pKr) Aakre ja Viimsi tarandkalmete näitel

Maarja Olli

Rooma rauaaeg Eestis oli ajastu, mida iseloomustavad enim tarandkalmete nime all tuntud matmispaigad. Tegemist on monumentaalsete kivist kalmistutega, kuhu maeti segatult, mis tähendab, et üksikmatuseid ja nende juurde kuuluvaid panuseid on keerukas eristada. Minu uurimistöõ teema on kahe tarandkalme põhjal välja selgitada, kas on võimalik näha jälgi individuaalsetest matustest ja mida suur kollektiivsuse aste tarandkalmistutes meile kunagise ühiskonna kohta öelda võib. Käesolevas uurimuses keskendun identiteedile, mis on laialt kasutatud kontseptsioon mitmetes teadusharudes ja selle teoreetilisi aspekte on põhjalikult uuritud sotsiaalteadustes. Sotsioloog Richard Jenkinsi järgi on identiteet arusaam, kes oleme meie ja kes on teised, hõlmates endas võrdlust inimeste (ja ka esemete) sarnasuste ning erinevuste vahel, kuidas indiviidid ja kollektiivid on eristatud teistest indiviididest ja kollektiividest. Üldiselt kollektiiv identifitseerib end sarnaste elementide kaudu, et tekitada ühtsustunnet, ning indiviid erisuste kaudu. See tähendab, et teistest erinemiseks on vaja enda erinevusi teistest rõhutada.

Käsitletavad kalmistud on Põhja-Eesti rannikul paiknev Viimsi ja Kagu-Eestis olev Aakre tarandkalmistu. Pealtnäha on kaks kalmet küllaltki sarnased. Need on sarnase struktuuriga, võimalik on eristada mitmeid kivist tarandeid, kuhu on asetatud luud ja esemed. Luud on fragmentaarsed ja on nii põletatud kui ka põletamata luid. Peamiseks leiurühmaks on savinõude killud, teine suur rühm on ehted, kuid mõlemasse kalmistusse on asetatud just vastavas regioonis populaarseid ehteid. Näiteks Põhja-Eesti looderannikul domineerivad sõlgedest ambsõled ning Kagu-Eestis kärbis- ja ketassõled. Seega võib väita, et mõlemas regioonis järgiti üldjoontes sama matmiskombestikku.

Detailsemal tasandil tulevad aga esile mitmed erinevused. Suurimaks ja olulisemaks on see, et Viimsis olid osad matused kalmesse asetatud luupesadena, samas kui Aakres paiknesid luukillud tarandi keskosas hajusalt, mis on üpriski suur erinevus selles osas, kuidas elavad nägid surmajärgset identiteeti. Üldjuhul, nagu ka Aakre kalmes, „lahustati“ lahkunud neid kalmistusse asetades üldisesse surnute kollektiivi, kus individuaalsusel kohta ei olnud. Viimsis aga asetati osad surnud kalmistusse luupesadena, kus kõik kadunu luud ei olnud säilinud, seda kas kunagise matmiskombestiku või hilisemate lõhkumiste tõttu. Seega on näha, et Viimsis oli osade surnute puhul näha individuaalsust ka surmas. Nad kuulusid samal ajal üldisesse surnute kollektiivi, kuna olid maetud tarandkalmistusse, aga midagi nende individuaalsusest jäi ka surmas alles. Selle üle saab vaid spekuloida, miks neid surmas teistest eraldati. Kas nad erinesid teistest oma sotsiaalse positsiooni tõttu oma elu ajal, mida püüti ka surmas säilitada? Või moodustasid nad eraldi ühiskondliku grupi, kelle jaoks oligi norm, et neid maeti nii, et jääb alles midagi nende individuaalsusest?

Regioonipõhist kollektiivset identiteeti on mõlema kalme puhul näha eelistatud ehete kaudu. Samade sõletüüpide ja muude ehete kandmisega tõenäoliselt väljendati oma kuuluvust mingisse piirkonda. Sarnaste ehete järgi sai inimesi ja regioone kokku viia ning tõenäoliselt tunti ka mingit ühtekuuluvustunnet ja äratundmist. Kuna kõik ehted on leitud kalmistutest, siis võiks arvata, et tegemist on surnute kollektiivile mõeldud esemetega, mis elavate maailma ei peegeldagi. Aga enne nende kalmistule jõudmist kandsid neid tõenäoliselt elavad inimesed ja neid valmistasid elavad inimesed ajastu ja regiooni stiili järgides.

Laiemal tasandil võis surnute matmine tarandkalmistutesse olla üks tol ajal elanud inimeste kollektiivse identiteedi väljendusi. Kuigi kõiki kogukonna liikmeid sinna ei maetud ja matuserituaalidesse ei kaasatud, aktsepteerisid tõenäoliselt sellist matmiskombestikku ka teised kogukonnaliikmed, kellel võis olla sarnane ettekujutus surmast ja teispoolestusest. Kuna tarandkalmetesse maeti sarnaselt mitmete sajandite vältel küllaltki suurel alal, võib väita, et selline matmisviis koos sarnase ettekujutusega surmajärgsest identiteedist oli laialt tunnustatud praktika.

Kokkuvõte ÕESI koosolekul 20.9.2017 peetud ettekandest.